

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

คนในสังคมล้านนานั้น นับว่าเป็นคนที่มีอารมณืขันไม่น้อย ดังปรากฏว่ามีนิทานพื้นบ้านหรือเรื่องเล่าเชิงตลกขบขันจากอดีตถึงปัจจุบันอยู่เป็นจำนวนมาก จะเห็นได้จากข้อมูลจากท้องถิ่นต่าง ๆ ในภาคเหนือที่สถาบันวิจัยสังคมรวบรวมไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2526 เป็นต้นมานั้น มีนิทานมุขตลกมากถึง 1,941 เรื่อง และยังปรากฏในรูปแบบของบทเพลงขับขาน เช่น การจ้อย และการขอ ที่มีเนื้อหาสร้างความขบขันให้แก่ผู้ฟัง ซึ่งส่วนหนึ่งของข้อมูลเหล่านั้นได้ถูกนำมาเรียบเรียงเป็นลายลักษณ์แล้วจำนวน 5 เล่ม (พ.ศ.2527-2531)

นอกจากนี้ยังมีผู้สนใจศึกษานิทานมุขตลกพื้นบ้านล้านนาเหล่านี้เป็นจำนวนมาก เช่น ยุทธเดชคำรณ(2526) รวบรวมนิทานมุขตลกจำนวน 33 เรื่อง ไพโรธ เลิศพิริยภมล(2526) รวบรวมนิทานพื้นบ้านและนิทานมุขตลก จำนวน 32 เรื่อง อุดม รุ่งเรืองศรี(2525-2528) รวบรวมนิทานมุขตลกจำนวน 345 เรื่อง และหทัยวรรณ ไชยะกุล(2539) ได้ศึกษาวิเคราะห์การสร้างสรรค์มุขตลกในเรื่องข้ามชั้นของล้านนา โดยศึกษาจากเรื่องข้ามชั้นล้านนาถึง 740 เรื่อง

ในอดีตชาวล้านนาจะอาศัยเรื่องตลกขบขันเหล่านี้เป็นสิ่งสร้างความบันเทิงอย่างหนึ่ง เช่น เล่าตามงานศพเพื่อให้เจ้าภาพหรือคนที่มาร่วมงานคลายความโศกเศร้า หรือเล่าตามงานมงคลทั่วไปเพื่อเพิ่มความสนุกสนาน ตลอดทั้งเล่าให้ลูกหลานฟังเพื่อความผ่อนคลาย แต่ในสภาพสังคมล้านนาปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรมมากยิ่งขึ้น ผู้คนไม่ได้หาเลี้ยงชีพและใช้ชีวิตอยู่แต่ในชุมชนชนบทอีกต่อไป แต่ได้เริ่มเข้าสู่ระบบการจ้างแรงงานในภาคอุตสาหกรรมมากยิ่งขึ้น ช่วงเวลาที่จะได้ร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนชนบทของชาวล้านนาในปัจจุบันจึงลดลง สิ่งเหล่านี้ทำให้ไม่เอื้อต่อการเล่าเรื่องตลกขบขันเช่นในอดีตอีกต่อไป และในปัจจุบันนี้ยังได้มีสื่อที่สามารถสร้างความบันเทิงขึ้นจำนวนมาก ทั้งโทรทัศน์ วิทยุ หรือสื่อสิ่งพิมพ์ เรื่องตลกขบขันเหล่านี้จึงค่อย ๆ หดบทบาทไปในที่สุด

อย่างไรก็ดีในปัจจุบันได้มีผู้ริเริ่มนำเรื่องตลกขบขันมาเรียบเรียงเป็นบทตลกสอดแทรกอยู่ในบทเพลงภาษาถิ่นล้านนาที่เรียกว่า "เพลงตลกคำเมือง" ซึ่งสามารถสื่อไปยังคนหมู่มากได้โดยผ่าน

สื่อสมัยใหม่ อันได้แก่เทปบันทึกเสียง และปรากฏว่าได้รับความนิยมจากคนล้านนาเป็นอย่างมาก นักร้องเพลงตลกคำเมืองที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย อาทิ บุญศรี รัตนัง วิฑูรย์ ใจพรหม และเทพธารา ปัญญามานะ มีผลงานเพลงเท่าที่พบรวม 27 ชุด 9 ชุด และ 6 ชุด ตามลำดับ (พ.ศ. 2525 - 2539) และมีเพลงรวมกันทั้งสิ้น 573 เพลง ซึ่งแยกเป็นเพลงแนวตลกที่มีบทพูดแทรกรวม 175 เพลง โดยแยกเป็นของนักร้องแต่ละคนจำนวน 63 เพลง 82 เพลง และ 31 เพลง ตามลำดับ มุขตลกต่าง ๆ ที่ดัดแปลงมาจากเรื่องชาชนล้านนานั้น เมื่อปรากฏอยู่ในบทเพลงในเทปบันทึกเสียง สามารถสร้างความตลกขบขันได้ดีในระดับหนึ่ง และเมื่อผู้วิจัยได้สังเกตการแสดงของนักร้องนักแสดงเหล่านี้ พบว่าสามารถสร้างความตลกขบขันได้มากแบบด้วยกลวิธีที่หลากหลายยิ่งขึ้นตามบริบทของการแสดง เช่น ลักษณะของงานพิธีที่พวกเขาไปร่วมแสดง คนดู วัน เวลา สถานที่ หรือเหตุการณ์ที่กำลังเป็นที่สนใจของคนในสังคมอยู่ในขณะนั้น

การศึกษาเพลงตลกคำเมืองทั้งในด้านรูปแบบ เนื้อหา วิธีการสร้างมุขตลกที่มีลักษณะสืบทอดวัฒนธรรมการเล่าเรื่องของชาวล้านนาในอดีต และการนำเสนอเพลงเหล่านี้ที่สัมพันธ์กับบริบทของการแสดง เป็นประเด็นที่ยังไม่มีผู้ศึกษาวิจัยโดยละเอียดมาก่อน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์เพลงตลกคำเมืองในประเด็นดังกล่าว และเลือกศึกษาจากผลงานเพลงตลกคำเมืองของนักร้องทั้ง 3 ท่าน คือ บุญศรี รัตนัง วิฑูรย์ ใจพรหม และเทพธารา ปัญญามานะ เนื่องจากนักร้องทั้งสามท่านได้รับความนิยมเป็นที่รู้จักกันดีในชุมชนล้านนา เพราะฉะนั้นเพลงตลกคำเมืองและการแสดงของนักร้องทั้ง 3 ท่าน สามารถให้ภาพของเพลงตลกคำเมืองได้เป็นอย่างดี

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบ เนื้อหา และการสร้างมุขตลกในบทเพลงตลกคำเมือง

1.2.2 เพื่อศึกษาวิธีการนำเสนอมุขตลกของบทเพลงในบริบทของการแสดง

1.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสามารถแบ่งออกเป็นกลุ่ม ๆ ได้ดังนี้

1.3.1 ผลงานการศึกษาเกี่ยวกับเพลงคำเมืองและเพลงลูกทุ่ง

จากการศึกษาทางเอกสาร พบว่ามีผู้ศึกษาเกี่ยวกับเพลงตลกคำเมืองหรือเพลงคำเมือง ซึ่งเป็นเพลงที่ได้รับอิทธิพลมาจากเพลงลูกทุ่งไทยแล้วส่วนหนึ่ง ดังนี้

ก.งานศึกษาด้านเพลงคำเมือง

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล ได้เขียนบทความเรื่อง “จากเพลงพื้นบ้านล้านนาถึงโฟล์คของคำเมือง” ในวารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2525) โดยศึกษาถึงที่มาลักษณะพัฒนาการ ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงของเพลงพื้นบ้านล้านนาที่ถึงจุดเสื่อมความนิยมไปเพราะเพลงเหล่านี้ไม่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวล้านนาเช่นในอดีตอีกต่อไป และยังชี้ให้เห็นถึงการคลี่คลายไปสู่เพลงลูกทุ่งคำเมือง และเพลงโฟล์คของคำเมือง นอกจากนี้ยังได้มีการจำแนกเพลงตามเนื้อหาออกเป็น 7 ประเภท คือ เพลงชมธรรมชาติและสภาพบ้านเมือง เพลงแสดงความรักระหว่างหนุ่มสาว เพลงแสดงความผิดหวังในรัก เพลงประชดประชันผู้หญิง เพลงว่าด้วยอาหารการกิน เพลงสะท้อนชีวิตคนยากจน และเพลงสะท้อนชีวิตและสังคมทั่วไป

บุญศรี รัตนัง และรังสรรค์ จันตะ ได้เขียนบทความเป็นเอกสารอัดสำเนาเรื่อง “ขอล้านนาบทเพลงปฏิพากย์จากมุขปาฐะถึงลายลักษณ์” (2532) ได้ศึกษาถึงทำนองขอพื้นเมือง และได้เรียบเรียงแบบฉันทลักษณ์ของทำนองขอพื้นเมืองเอาไว้ทั้งหมด 8 ทำนอง คือ ทำนองเพลงอื้อ ทำนองขอพม่า ทำนองขอเงี้ยว ทำนองล่องน่าน ทำนองขอยืน ทำนองจะปู ทำนองขึ้นเชียงใหม่ และทำนองละม้าย ซึ่งทำนองขอเหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลต่อทำนองเพลงคำเมืองในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะบทเพลงของบุญศรี รัตนัง

วิลักษณ์ ศรีป่าซาง ได้ทำภาคินพนธ์เรื่อง วิเคราะห์เพลงที่มีบทพูดของบุญศรี รัตนัง (2536) โดยศึกษาจากบทเพลงจำนวน 27 เพลงที่เผยแพร่ระหว่าง พ.ศ. 2525-2536 และได้จำแนกเนื้อหาในเพลงไว้เป็น 4 กลุ่ม คือ เนื้อหาเกี่ยวกับเหล่าครอบครัว อบายมุข และเรื่องทั่วไป นอกจากนี้ผู้เขียนยังพบว่า บุญศรี รัตนัง ซึ่งเป็นทั้งผู้ประพันธ์เพลงเหล่านี้ด้วย สามารถประพันธ์เพลงที่มีสัมผัสระหว่างบทโดยตลอด ซึ่งต่างจากเพลงร่วมสมัยของนักร้องทั่ว ๆ ไปที่ไม่ค่อยให้ความสำคัญกับลักษณะสัมผัสดังกล่าว ส่วนทางด้านเนื้อร้องและบทพูดในเพลงก็พบว่ามีความเป็นเอกภาพสอดคล้องกลมกลืนกันเป็นอย่างดี

อรรช เรือนคำ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาภาพสะท้อนสังคมล้านนา และคุณค่าเชิงวรรณศิลป์จากบทเพลงของจรัล มโนเพ็ชร (2537) โดยศึกษาจากบทเพลง 14 ชุด ที่เผยแพร่ระหว่าง พ.ศ. 2520 - 2534 จำนวนทั้งหมด 83 เพลง ผู้วิจัยได้จำแนกบทเพลงออกเป็น 3

ประเภท คือ บทเพลงพรรณนา บทเพลงเล่าเรื่อง และบทเพลงสะท้อนสังคม ผลของการศึกษาพบว่า จรัล มโนเพ็ชร มีความสามารถโดดเด่นด้านการแต่งบทเพลงพรรณนา และบทเพลงเล่าเรื่องมากกว่าบทเพลงสะท้อนสังคม คุณค่าเชิงวรรณศิลป์ของบทเพลงอยู่ที่ลีลาการใช้คำภาษาถิ่นล้านนาที่เรียบง่าย นำเสนอบทเพลงเหล่านี้ได้อย่างไพเราะ

ธเนศวร์ เจริญเมือง ได้เขียนบทความเรื่อง "เพลงคำเมือง" ในวารสารศิลปวัฒนธรรม (2538) โดยกล่าวถึงนักร้องเพลงคำเมืองที่ได้รับความนิยมในทศวรรษที่ 2520 คือ จรัล มโนเพ็ชร กับ สุนทรี เวชานนท์ และนักร้องที่ได้รับความนิยมในทศวรรษที่ 2530 ได้แก่ บุญศรี รัตนัง วิฑูรย์ ใจพรหม และเทพธิดา ปัญญาพานะ ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของเพลงคำเมืองและศิลปินในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา ตลอดทั้งจุดเด่นของเพลงในทศวรรษหลังที่มีการใช้ภาษาคำเมืองอย่างเหนียวแน่น และแต่ละเพลงยังมีเนื้อหาสะท้อนให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ของคนล้านนาปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

พรพิไล เทพคำ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง เพลงคำเมืองกับวัฒนธรรมชาวล้านนา วิเคราะห์เนื้อหาเพลงคำเมืองช่วงมกราคม-ธันวาคม 2537 (2539) โดยศึกษาจากเพลงคำเมืองจำนวนทั้งสิ้น 9 ชุด รวม 106 เพลง เพื่อศึกษาความเป็นมาของเพลงคำเมือง วิเคราะห์เนื้อหาของเพลงที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมหรือขนบธรรมเนียมประเพณีการแสดงออก วิถีชีวิตและทัศนคติของชาวล้านนา โดยพบว่าเพลงลูกทุ่งคำเมืองมีที่มาจากเพลงรำวง หรือรำไทของภาคกลาง เนื้อหาของเพลงพบว่าการถ่ายทอดเรื่องตลกขบขันมากที่สุด นอกจากนี้ยังพบว่าจะสามารถนำเพลงคำเมืองเหล่านี้มาใช้เป็นสื่อเพื่อการพัฒนาได้ด้วย

ข. การศึกษาด้านเพลงลูกทุ่ง

ลักขณา สุขสุวรรณ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง วรรณกรรมเพลงลูกทุ่ง (2521) โดยมุ่งศึกษาถึงลักษณะโดยทั่วไปของวรรณกรรมเพลงลูกทุ่งในช่วงปี พ.ศ. 2498 - 2518 ซึ่งได้แยกศึกษาเป็น 3 ด้าน คือ กำเนิดและที่มาของเพลงลูกทุ่ง สาระของเพลง บทบาทของเพลงลูกทุ่งทั้งในทางภาษาและสังคม จากการศึกษาพบว่าเพลงลูกทุ่งมีที่มาจากเพลงไทยเดิม เพลงพื้นเมือง และลักษณะบางประการของเพลงต่างประเทศ สาระของเพลงลูกทุ่งนั้นก็หลากหลาย ให้แง่คิดต่าง ๆ ทั้งทางโลกทางธรรม รวมทั้งให้อารมณ์ขันอีกส่วนหนึ่ง

นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้เขียนบทความเรื่อง "เพลงลูกทุ่งในประวัติศาสตร์วัฒนธรรมไทย" ในวารสารศิลปวัฒนธรรม (2528) ได้กล่าวถึงเพลงลูกทุ่งในแง่ที่มีพัฒนาการมาจากวัฒนธรรมสามัญชนในเขตเมือง แล้วกระจายสู่ชนบทด้วยการสื่อสารคมนาคมแผนใหม่ ในขณะเดียวกันก็ดูดกลืนรูปแบบทางศิลปะของชาวชนบทเอาไว้ โดยผู้เขียนมุ่งที่จะวิเคราะห์เพลงลูกทุ่งในแง่ที่เป็น "ชาวสาร" ที่คนเมืองส่งผ่านไปยังชาวชนบทมากกว่าจะถือว่าเพลงลูกทุ่งเป็นเครื่องสะท้อนความรู้สึกนึกคิดของชาวชนบทโดยตรง นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นถึงบทบาทของเพลงลูกทุ่งที่มีต่อชาวชนบทในฐานะที่เป็นสื่อของสังคมเมืองอีกด้วย

จินตนา ดำรงค์เลิศ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง วรรณกรรมเพลงลูกทุ่ง (2533) โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อรวบรวมเพลงลูกทุ่งตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึง พ.ศ. 2525 นำมาศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาสาระที่สะท้อนให้เห็นชนบทรูปร่าง ประเพณี ค่านิยม และการดำเนินชีวิตของชาวชนบทไทยในช่วงเวลาดังกล่าว นอกจากนี้ยังได้ศึกษาถึงต้นกำเนิด วิวัฒนาการ และองค์ประกอบที่สำคัญของเพลงลูกทุ่ง ซึ่งนำไปสู่ผลการวิจัยว่าเพลงลูกทุ่งมีที่มาจากเพลงไทยเดิม และถือกำเนิดมานานเท่ากับเพลงไทยสากลคือ เมื่อประมาณ พ.ศ. 2466 องค์ประกอบที่สำคัญของเพลงลูกทุ่ง คือทำนอง จังหวะ คำร้อง เครื่องดนตรี และหางเครื่อง นอกจากนี้ยังพบว่าเพลงลูกทุ่งเป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าสาระเกี่ยวกับสังคมและวิถีชีวิตของชาวชนบทไทยอย่างกว้างขวาง และยังสามารถจัดเป็นวรรณกรรมเพื่อชีวิตได้ด้วย

1.3.2. ผลงานการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับเรื่องซ้ำชั้น

งานศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับเรื่องซ้ำชั้นส่วนใหญ่ จะเป็นงานที่ศึกษาเรื่องวิธีการสร้างความตลก ที่ศึกษาจากตัวบทหลายประเภท เช่น วรรณกรรมร้อยกรอง นิทานตลก หรือจากหนังสือการ์ตูน เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยจะใช้เป็นแนวทางในการศึกษาถึงวิธีการสร้างความตลกในเพลงตลกคำเมือง งานเหล่านี้ได้แก่

ทัศนีย์ กระต่ายอินทร์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง อารมณ์ขันในวรรณกรรมร้อยแก้วของไทยระหว่าง พ.ศ. 2453 - 2516 (2521) โดยศึกษาถึงลักษณะของเนื้อหา โครงเรื่อง การใช้ภาษา รูปแบบของวรรณกรรมและกลวิธีการสร้างอารมณ์ขัน ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างอารมณ์ขันกับสภาพสังคมและพฤติกรรมของบุคคลในสังคม ผลการศึกษาพบว่านักเขียนใช้กลวิธีในการสร้างวรรณกรรมอย่างมีจุดมุ่งหมาย คือ เพื่อความบันเทิงเป็นสำคัญ และมีจุดมุ่งหมายในการชี้แนะ

จุดบกพร่องของสังคม หรือพฤติกรรมของบุคคลในสังคม ตลอดจนเสนอแนะวิถีแก้ไขสังคมให้ดีขึ้น
แฝงอยู่เป็นการชี้ให้เห็นว่าอารมณชั้นมีคุณค่าควรแก่การศึกษาทั้งในทางวรรณศิลป์ และสังคม-จิต
วิทยา

นางลักษณะ แซ่มโซติ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง **หาสยรสในวรรณกรรมร้อยกรองของไทยสมัย
รัตนโกสินทร์ พ.ศ.2325 - พ.ศ.2475 (2521)** โดยศึกษาจุดมุ่งหมายในการสร้างอารมณชั้น
กลวิธีที่ผู้แต่งใช้สร้างอารมณชั้น และความสัมพันธ์ระหว่างอารมณชั้นกับสังคม ซึ่งก็พบว่าจุดมุ่ง
หมายของการสร้างอารมณชั้นคือ เพื่อความบันเทิง และใช้เป็นเครื่องมือสำหรับชี้จุดบกพร่องใน
สังคม เพื่อนำไปสู่การแก้ไขสังคมในที่สุด ส่วนกลวิธีการสร้างอารมณชั้นนั้น มีทั้งการใช้พฤติกรรม
ของตัวละคร การเลือกใช้สัญลักษณ์ การดำเนินเรื่องให้ผู้อ่านประหลาดใจหรือพลิกความคาด
หมาย

สุรสิงห์สำรวม ฉิมพะเนาวิ ได้เขียนบทความเรื่อง "นิทานตลกเจ้าเล่ห์ : การระบายความใคร่
ทางปาก ศึกษาจากนิทานพื้นบ้านของภาคเหนือ" ในวารสารโลกหนังสือ (2523) ได้กล่าวว่า
นิทานตลกมีต้นกำเนิดมาจากความคับข้องใจต่อสภาพความสัมพันธ์ของคนในสังคมนั่นเอง นิทาน
เหล่านี้นอกจากจะช่วยผ่อนคลายความเครียดให้แก่ตัวผู้เล่าแล้ว ยังสร้างความบันเทิงให้แก่ผู้ฟัง
อีกด้วย นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องบ่งบอกถึงการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมว่า มีความกลมกลืนหรือ
ขัดแย้งกันอย่างไร

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล ได้เขียนบทความเรื่อง "วิเคราะห์นิทานก้อมอีสาน : อารมณชั้น
จากความเจ็บปวดเรื่องเพศ และการละเมิดกฎเกณฑ์ของสังคม" ในวารสารมหาวิทยาลัยศรีนคร
รินทรวิโรฒ มหาสารคาม (2527) กล่าวถึงนิทานก้อมว่าเป็นนิทานมุขตลกที่มีเนื้อหาที่สร้าง
อารมณชั้นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศ ซึ่งเป็นพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งที่เป็นไปได้และเป็นไปไม่ได้ โดย
สร้างตัวละครจากคนกลุ่มต่าง ๆ ของสังคม เช่น นักบวช คนในครอบครัว การล้อเลียนพฤติกรรม
ของคนเหล่านี้ในภาวะความเป็นจริงมีอาจทำได้ เนื่องด้วยกรอบของสังคม การเล่านิทานตลก
จึงเป็นทางออกของการระบายความคับข้องใจของคนในสังคม

อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ ได้เขียนหนังสือชื่อ **อารมณชั้นในสื่อมวลชน (2536)** ซึ่งศึกษาจาก
การ์ตูนโดนัลด์คและการ์ตูนจากหนังสือพิมพ์ไทย โดยได้มุ่งศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างมิติ

ต่าง ๆ ของเสียงหัวเราะและอารมณ์ขันจากสื่อมวลชน ว่าสามารถแยกได้ก่มีติและแต่ละมิติแตกต่าง หรือเหมือนกันอย่างไรบ้าง ผู้เขียนพบว่าการถอดความมุขตลกในสื่อต่าง ๆ เป็นเรื่องที่มีความลึกซึ้ง ต้องอาศัยประสบการณ์ร่วมระหว่างฝ่ายที่สร้างสรรค์เรื่องตลกและฝ่ายผู้รับ ผู้ที่อยู่รอบบริบทนั้น ๆ มักจะไม่เข้าใจเรื่องราวที่กำลังสื่อกันอยู่ และไม่เห็นขันหรือไม่เกิดอารมณ์ร่วม ด้านมิติของการล้อเลียนมีตั้งแต่เรื่องที่เห็นกันชัด ๆ เช่น การล้อคนดังในวงการต่าง ๆ ของสังคมไปจนถึงเรื่องที่ซับซ้อน เช่น เรื่องชนชาติ ภาษา ตลอดจนความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจของคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม ทั้งนี้ยังได้แสดงให้เห็นว่าอารมณ์ขันมีบทบาทสำคัญในการสร้างความสมานฉันท์ระหว่างสมาชิกกลุ่มในสังคม ทั้งในยามปกติและในยามที่เกิดวิกฤติการณ์

นิธิ เที่ยวศรีวงศ์ ได้เขียนบทความเรื่อง "ตลกไทย ๆ" ในวารสารศิลปวัฒนธรรม (2539) กล่าวว่ตลกไทยมีหน้าที่เสนอความเป็นจริงของมนุษย์อีกด้านหนึ่งซึ่งอาจถูกมองข้ามไป หรืออาจถูกบดบังด้วยมารยาทสังคม ด้วยอุดมคติทางศีลธรรมศาสนา การนำเอา "ความดิบ" หรือความจริงที่คนต้องการจะปกปิดเหล่านี้มาตีแผ่ จึงถือว่าเป็นแก่นของมุขตลกทั้งหลายของไทย นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นว่าตลกไทยนั้นไม่ได้เน้นความสามารถเฉพาะตัวของตลก แต่เป็นการแสดงภูมิปัญญาที่เป็นมรดกร่วมกันทั้งของผู้แสดงและผู้ชมอีกด้วย

หทัยวรรณ ไชยะกุล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การสร้างมุขตลกในเรื่องขำขันของล้านนา (2539) ซึ่งเป็นการศึกษาจากเรื่องขำขันล้านนาถึง 740 เรื่อง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาเนื้อหาและรูปแบบของเรื่องขำขันของล้านนาที่ทำให้เกิดอารมณ์ขัน ศึกษาการสร้างมุขตลกในเรื่องขำขันของล้านนา ตลอดทั้งศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิต สภาพสังคมและวัฒนธรรมของชาวล้านนาจากเรื่องขำขัน ผู้วิจัยพบว่าเรื่องขำขันล้านนาหรือ "เจ๊ยก้อม" เหล่านี้เป็นนิทานตลกขนาดสั้นที่มีโครงเรื่องไม่ซับซ้อน ส่วนวิธีการสร้างมุขตลกนั้นสร้างขึ้นจากพฤติกรรมแสดง 17 พฤติกรรม อันได้แก่ การใช้กลลวง เรื่องเกี่ยวกับเพศ ความหลงลืม-ขาดสติ ความโง่-ความฉลาด ความละโมภ-ความตระหนี่ เรื่องไม้-ไอ้อวด ความเข้าใจผิด ความกลัวเสียหน้า การเย้ยหยัน ความเกียจคร้าน ความเขินอาย ความกลัวเกินเหตุ การกล่าวหาที่ผิด ชีวิตผกผัน ความโกรธ และการใช้ภาษาสื่อสาร ซึ่งมีตัวละคร คือ คนจากกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมถึง 8 กลุ่ม เช่น กลุ่มนักบวชและผู้เกี่ยวข้อง หรือกลุ่มคนในครอบครัว เป็นต้น

นาริรัตน์ บุญช่วย ได้เขียนบทความเรื่อง "การนำเสนอความตลก" ซึ่งเป็นการศึกษาความตลกด้วยวิธีการทางภาษาศาสตร์ ในหนังสือศาสตร์แห่งภาษา (2540) ผู้เขียนพบว่าในการถ่ายทอดเนื้อหาของความตลกนั้น จะพบทฤษฎีของความไม่เข้ากัน (Incongruity Theory) อยู่เบื้องหลังหรือเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดเสมอ ๆ ได้แก่ ความไม่เข้ากันของรูปลักษณ์ (form) ซึ่งประกอบด้วย ลักษณะที่ปรากฏให้เห็นภายนอก และลักษณะของบุคลิกภาพ ประการที่สอง คือ ความไม่เข้ากันของเนื้อหา (Content) ซึ่งสามารถแยกได้ 4 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ตลกล้อเลียน ตลกต้องห้าม ตลกร้าย และตลกบริสุทธิ์ ประการที่สามคือ ความไม่เข้ากันทางวาจา ซึ่งประกอบด้วย การเล่นคำ การเล่นน้ำเสียง การใช้สำนวน การพูดสองแง่สองง่าม การพูดเกินความจริง การใช้ความเปรียบ การใช้ปริศนาคำทาย และการให้สิ่งที่ผิดไปจากการคาดเดา ผู้วิจัยพบว่าความไม่เข้ากันทางเนื้อหาเป็นปัจจัยที่มีบทบาทสำคัญในการแบ่งชนิดของความตลก นอกจากนี้ยังพบว่าปัจจัยที่สำคัญที่สุดของความตลก คือ บริบททางวัฒนธรรมและสังคม อันหมายถึงความรู้ความคิดของผู้รับสาร ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของสังคมและวัฒนธรรมนั้น ๆ

1.3.3. ผลงานการศึกษาทางด้านคติชนวิทยาและมานุษยวิทยา

กิ่งแก้ว อัดถากร ได้เขียนหนังสือ คติชนวิทยา (2519) โดยชี้ให้เห็นถึงความเป็นมาและพัฒนาการของการศึกษาทางคติชนวิทยาทั้งในต่างประเทศและในประเทศไทย ตลอดทั้งขอบข่ายของคติชนวิทยา ในส่วนของเรื่องตลกนั้น ได้มีการกล่าวถึงนิทานมุขตลก (Jest) โดยมีการชี้ให้เห็นถึงโครงเรื่องที่ไม่ซับซ้อน และลักษณะโครงสร้างทางเนื้อหาที่ตั้งอยู่บนความกลับตาลปัตรของชะตาชีวิต ในด้านของเพลง ได้มีการนำเสนอบทวิเคราะห์เพลงต่อผู้ประห้วง และเพลงปลุกใจ อันชี้ให้เห็นแนวทางในการวิเคราะห์ บทเพลงตามแนวทางคติชนวิทยาได้เป็นอย่างดี

เสาวลักษณ์ อนันตศานต์ ได้เขียนบทความชื่อ "การศึกษาคติชนในปัจจุบัน" ในวารสารภาษาและวรรณคดีไทย (2530) ได้นำเสนอแนวคิดในการศึกษาคติชน 13 แนวคิด โดยมีแนวคิด Performance-Centered Folklorists เป็นแนวคิดใหม่สุด ที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในวงการคติชนวิทยามากที่สุด แนวคิดนี้เสนอการศึกษาคติชนในแง่กระบวนการ หรือ Process มากกว่าในแง่ที่คติชนเป็นผลผลิต หรือ Product โดยมุ่งสนใจ "การแสดง" ของตัวบท โดยเห็นว่าการแสดงนั้นจะมีคุณค่ามากน้อยเพียงใด จะสังเกตได้จากปฏิริยาตอบสนองของผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ ซึ่งก็หมายถึงผู้ชมนั่นเอง

วรรณิ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน ได้รวบรวมและแปลบทความทางคติชนวิทยาในหนังสือ **พื้นถิ่นพื้นฐาน (2531)** โดยนำเสนอแนววิเคราะห์คติชนด้านการแสดงและการสื่อความหมาย ซึ่งเป็นแนวใหม่ล่าสุดทางคติชนวิทยา ที่ให้ความสำคัญต่อภาวะแวดล้อม (Context) โดยเห็นว่าคติชนที่มีแต่เนื้อเรื่อง (Text) ก็ย่อมเป็นเสมือนสิ่งที่ไม่มีชีวิต วิธีการเล่า วิธีการแสดง ไม่ว่าจะผู้แสดงจะเป็นศิลปินอาชีพหรือศิลปินสมัครเล่น ทักษะของศิลปินในด้านใดด้านหนึ่ง อารมณ์ขันที่ศิลปินสอดใส่ลงไปขณะแสดง และการตอบสนองของผู้ชมขณะแสดงหรือวิธีการที่ดึงผู้ชมให้เข้าร่วมวงสนุกด้วย อาจมีผลต่อเนื้อหาของนิทานที่เล่าหรือต่อบทเพลงที่ร้อง เพราะตามสภาพความเป็นจริงนั้น ปฏิกริยาตอบสนองของผู้ชมเป็นส่วนหนึ่งของพฤติกรรมสร้างสรรค์เท่า ๆ กับ จินตนาการสร้างสรรค์ของตัวศิลปินเอง สำหรับด้านกลุ่มฉากการแสดง เห็นว่าคติชนจะเกิดขึ้นได้จำเป็นจะต้องมีเงื่อนไขทางสังคม 2 ประการ คือ ทั้งผู้แสดงและผู้ชมจะต้องอยู่ในสถานการณ์เดียวกันและเป็นสมาชิกกลุ่มเดียวกัน

ธำมรงค์ เศรษฐพันธ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง **การใช้เรื่องเล่าผีปู่แสะย่าแสะ : ศึกษาเฉพาะกรณีชาวบ้านป่าจี้ (2536)** โดยใช้แนวคิด "Ethnography of Speaking" ของ Dell Hymes ซึ่งศึกษาถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้เรื่องเล่า อันได้แก่ผู้เล่า ผู้ฟัง รูปแบบสาร ช่องทางการสื่อสาร สัญลักษณ์ หัวข้อ และฉาก โดยถือว่าเรื่องเล่าเป็นคติชนที่เน้นการแสดงและการสื่อความหมาย ผู้วิจัยได้ศึกษาทั้งอิทธิพลของเรื่องเล่าที่มีต่อสังคม และศึกษาถึงอิทธิพลของบริบททางสังคมที่มีต่อเรื่องเล่า ผลการศึกษาพบว่า จะมีการเปลี่ยนแปลงถ้อยคำหรือรายละเอียดของเรื่องเล่าทุกครั้งที่มีการเล่าใหม่ ส่วนคุณค่าและบทบาทของเรื่องเล่าเปลี่ยนแปลงไปตามความเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคม

ศิราพร รัฐะฐาน ณ ถลาง ได้เขียนหนังสือเรื่อง **ในท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น : การศึกษาคติชนวิทยาในบริบททางสังคมไทย(2537)** ซึ่งเป็นการรวมบทความการศึกษาคติชนด้วยกรอบความคิดและหลักวิชาทางมานุษยวิทยา โดยได้เสนอแนวทางการศึกษาคติชนกับสังคม ขอบข่ายและสถานภาพการศึกษาคติชนวิทยา บทบาทหน้าที่และความสำคัญของคติชนในสังคมไทย ความสัมพันธ์ระหว่างคติชนกับศิลปวัฒนธรรมประเภทอื่น และได้นำเสนอทฤษฎีในการวิเคราะห์ แง่มุมการวิเคราะห์งานคติชนแขนงต่าง ๆ เช่น ในด้านวิถีชีวิตและโลกทัศน์ที่สัมพันธ์กับแหล่งที่คติชนดำรงอยู่ รวมทั้งการแพร่กระจายคติชนหรือวรรณกรรมในรูปแบบและเงื่อนไขต่าง ๆ

ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล ได้เขียนบทความชื่อ "ร่างในละครชาวบ้าน" ในหนังสือเผยแพร่ร่างพรางกาย (2441) ศึกษาจากการแสดงละครแก๊บน อันมีพัฒนาการมาจากกรำโนราของภาคใต้ ณ โรงละครศาลหลักเมือง กรุงเทพฯ โดยเน้นศึกษาเกี่ยวกับร่างกายกับสุนทรีย์อุจาดในการละเล่นของชาวบ้าน ผู้เขียนพบว่าร่างในละครชาวบ้านไม่ใช่ร่างของปัจเจกบุคคล และไม่ใช่วางที่มีกรอบจำกัดอยู่ภายในพื้นผิวร่างกายของคนคนหนึ่ง สิ่งที่ขาดหายไปจากภาพในร่างของละครชาวบ้านดั้งเดิม คือ ความตลกขบขัน การให้รูปลักษณะของร่างกายในแง่ของการหยิบยกของต่ำของสกปรกมาเปิดเผย และบรรยากาศการหัวเราะร่วมกันของผู้ชมหรือผู้ร่วมงานงานพิธี ซึ่งหากนำไปเปรียบเทียบกับวัฒนธรรมการละเล่นพื้นบ้านประเภทอื่นของภาคใต้ คือหนังตะลุง จะพบตัวอย่างของการนำร่างกายมาแสดง เป็นมหรสพอยู่มากกว่า ทั้งในด้านรูปลักษณะของตัวตลก และการใช้วาจาในการเล่นตลกที่เผ็ดร้อน สามารถนำของสูงมาเสียดสีได้อย่างถึงพริกถึงขิงกว่า

ผลงานการศึกษาดังกล่าวมาจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิเคราะห์เพลงตลกคำเมือง ในฐานะที่เพลงเหล่านี้เป็นบทเพลงของท้องถิ่น ที่ถือเป็นคติชนแขนงหนึ่ง ซึ่งสัมพันธ์กับสังคมวัฒนธรรมแขนงอื่น ๆ

1.4 วิธีดำเนินการค้นคว้าและดำเนินการวิจัย

การศึกษาเพลงตลกคำเมืองนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการศึกษาตามวิธีการทางคติชนวิทยา (Folkloric Approach) โดยมุ่งศึกษาทั้งทางด้านตัวบท (Text) และบริบท (Context) โดยเฉพาะการศึกษาด้านบริบทจะใช้วิธีสัมภาษณ์แบบมีส่วนร่วม และการสังเกตการแสดงหน้าเวที โดยจะได้นำเสนอผลงานในรูปของการพรรณาวิเคราะห์ (Analytical Description) ดังมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. สัมภาษณ์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. สัมภาษณ์บันทึกเสียงเพลงตลกคำเมือง
3. ถอดความจากเทปบันทึกเสียงเป็นภาษาเขียน
4. สังเกตการแสดงแบบมีส่วนร่วม
5. วิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลการวิจัย
6. นำเสนอการวิจัย

1.5 ขอบเขตของการศึกษา

1. ดังที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า มีนักร้องเพลงตลกคำเมืองหลายท่านด้วยกัน ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาเฉพาะบทเพลงลูกทุ่งคำเมืองแนวตลกที่มีบทพูดที่ได้รับความนิยมเป็นที่รู้จักในหมู่วิวชาวล้านนา ของ บุญศรี รัตน์ วิฑูรย์ ใจพรหม และเทพธารา ปัญญามานะ ที่เผยแพร่ในระหว่าง พ.ศ. 2525-2539 ซึ่งมีเพลงรวมกันทั้งหมด 375 โดยศึกษาเฉพาะเพลงตลกคำเมืองที่มีบทร้องสลับกับบทพูดที่ถอดจากเทปบันทึกเสียง จำนวน 175 เพลง เป็นเพลงของบุญศรี รัตน์ วิฑูรย์ วิฑูรย์ ใจพรหม และเทพธารา ปัญญามานะ 62 เพลง 82 เพลง และ 31 เพลง ตามลำดับ

2. ศึกษาการนำเสนอเพลงตลกคำเมืองของศิลปินทั้งสามในบริบทงานประเพณี ได้แก่ งานประเพณีชุมชน เช่น งานปอยหลวง งานทานสลากภัตร และงานประเพณีส่วนบุคคล เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานทำบุญวันเกิด โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในการแสดงของศิลปินแต่ละคน คนละ 2 งานแสดง ซึ่งแสดงในช่วงปลายปี พ.ศ.2539 ถึงต้นปี พ.ศ.2540

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

เพลงคำเมือง คือ เพลงที่มีเนื้อร้องเป็นภาษาถิ่นล้านนา ซึ่งกล่าวได้ว่ามีกำเนิดและพัฒนาการส่วนหนึ่งต่อเนื่องมาจากเพลงพื้นบ้านล้านนา

เพลงตลกคำเมือง คือ เพลงที่มีเนื้อร้องเป็นภาษาถิ่นล้านนา มีเนื้อหาของเพลงไปในแนวตลกขบขัน โดยมีการเพิ่มบทพูดแทรกที่สร้างความตลกลงไประหว่างเนื้อเพลง

รูปแบบ คือ ลักษณะเฉพาะของเพลงตลกคำเมืองที่มีทั้งส่วนบทร้องและบทสนทนา ตลอดไปจนถึงลักษณะภาษาที่ใช้ เพื่อให้เกิดความตลกขบขัน

เนื้อหา คือ ประเด็นต่างๆ ที่เพลงตลกคำเมืองต้องการสื่อความถึง

การสร้างมุขตลกในเพลงตลกคำเมือง คือ การนำเอาพฤติกรรมต่างๆ ของบุคคลมาสร้างเป็นเรื่องตลก

บริบทของการแสดง คือ สภาพแวดล้อมต่างๆ เมื่อนักร้องได้นำเอาเพลงตลกคำเมืองของตนมาร้องในงานประเพณีต่าง ๆ ต่อหน้าผู้ชมที่มาร่วมงานนั้น ๆ

1.7 ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย

เดือนตุลาคม 2539 – เดือนมิถุนายน 2543

1.8 สถานที่ที่ใช้ในการดำเนินการวิจัย

1.8.1 สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

1.8.2.ห้องสมุดคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

1.8.3.ห้องสมุดคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

1.9 ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

1.9.1 ทำให้ทราบรูปแบบ เนื้อหา และวิธีการสร้างมุขตลกในบทเพลงตลกคำเมือง

1.9.2 ช่วยให้ทราบถึงวิธีการนำเสนอบทเพลงตลกคำเมืองในบริบทของการแสดง